

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 14

DOI <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2019.26.1>

ФІЛОСОФІЯ І ДІАЛЕКТИКА ПЛАТОНА

Ілля Беспалов

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
філософський факультет,
кафедра теорії культури та філософії науки
майдан Свободи, 4, 61022, м. Харків, Україна*

Своє бачення ідеальної держави висунув Платон. На протипагу реалісту Сократу, грецький мислитель Платон (427–347 рр. до н. е.) розвинув у своїй філософії таку політичну надбудову, такий «ідейний каземат» (у формі утопічної концепції державного правління), виникнення якого ознаменувало початковий рух політичної теорії у напрямі, м'яко кажучи, далекому і від людської свободи, і від реально втілюваних можливостей державної влади. Сказане, звичайно, не означає те, що творчу ідейно-політичну спадщину Платона слід оцінювати однозначно й лише суто негативно. Зовсім ні. У ній міститься багато значних ідей із галузі гносеології (теорії пізнання), мистецтва, сфери культури тощо. У теорії політики він також залишив для нащадків щедрий ужинок аналітичного матеріалу, осмислення якого протягом століть і тисячоліть мало повчальне значення, тим більше в галузі держави й права, політики.

Платон зробив величезний вплив на розвиток філософської думки. Його теорії є фундаментальними для філософської науки. Його ідеї простежуються не тільки у філософії, але й у світовій культурі. Важливими є відкриття Платона, що позначили дуалізм людської істоти. Він побачив природу людини в подвійності душі й тіла, ідеального й матеріального начал. Значення філософських відкриттів Платона підтверджується його плідними інтерпретаціями протягом усієї подальшої історії культури. При цьому образ Платона та його вчення змінюються залежно від характеру інтересу до нього. Його античні послідовники підкреслювали релігійно-містичний компонент його вчення й вважали його «божественним учителем»; середньовічні мислителі називали його предтечою християнського світогляду; мислителі відродження – філософом ідеальної любові та політичним утопістом; класичні німецькі філософи – раціональним ідеалістом; мислителі XIX – XX ст. – предтечою деяких методів сучасної філософії, політичної економіки XIX ст.

У статті розглянуто діалектичний метод Платона. Діалектиці нерідко надається виключно логічне значення, проте два види діалектики («федр») слід трактувати політично, а саме як рух свободи і рух справедливості. В контексті неklasичної теорії пізнання, методології конструктивного реалізму, реіфікації та гіпостазування проаналізовано багатогранну, надлишкову, не свідому щодо об'єктивного ідеалізму теорію ідей Платона. Показано, що, розглядаючи ідею не тільки як нематеріальний прообраз, але й як відображення сенсу, цілісності та спільності речей, Платон трактує мистецтво як продукт конструктивного реалізму, художньої творчості, натхнення, чуттєвої єдності наслідування й споглядання, знання, образу та прообразу речей.

Ключові слова: діалектичний метод, діалектика, політика, Платон, політична філософія.

Актуальність теми пояснюється тим, що творчість філософа є цікавою та всеохоплюючою в наші дні.

Об'єктом є філософія й діалектика Платона.

Предметом є діалектична філософія Платона.

Мета статті полягає у вивченні філософії та діалектики Платона у зв'язку з подальшим розвитком філософії.

Методологічна складова статті. Методологічну основу статті складають спеціально наукові та загальнонаукові методи. До спеціально наукових методів слід віднести нормативний, системно-структурний та формально-логічний.

Завданнями є:

- 1) розгляд основних моментів філософії Платона, а саме теорії ідей (основні положення), вчення про душу (її взаємозв'язок з людським тілом, її здатність до пізнання), політичного вчення (думки про державний устрій, теорія пізнання);
- 2) аналіз значення філософії Платона для розвитку філософської думки;
- 3) аналіз основних положень вчення Платона про державу й людину.

Виклад основного матеріалу. Намагаючись упродовж 20 років уявити на поетичному змаганні свою драму, Платон почув, як на площі міркує Сократ, і спалив усі свої поетичні твори, вирішивши стати учнем філософа. Найбільш негативним був ефект від його заперечення теорії пізнання, заснованої на відчуттях. Він вважав, що знання, отримані від відчуттів, вкрай мінливі та ненадійні, а істинне знання складається з ідей та абстракцій, одержуваних шляхом обговорення. Він стверджує, що навіть якщо ми визнаємо, що судження дурня або мудрої людини однаково істинні, то судження мудрої людини все одно матиме кращі наслідки. Ми дійсно можемо завдяки дотику відчуття, як тверде відрізняється від м'якого, але судження про це виносить вже наш розум, тобто ми видобуваємо істинне знання таких ідей як добро та зло, подібності та відмінності, загальне й часткове за допомогою роздумів та міркувань, а не чуттєвих вражень. Тут Платон торкається важливої психічної функції, за допомогою якої ми приходимо до узагальнень та створення абстракцій. Відмова від показань органів чуття приводить до недовідних пояснень цього процесу. Він вважав, що концептуальне знання приводить до нас в результаті спогаду, воно є вродженим і може бути відкрито шляхом раціонального міркування. Однак Платон пішов ще далі, заявивши, що такі ідеї реальніші, ніж об'єкти навколо нас. Він писав, що ідея більш реальна й вічна, адже вона не може бути знищена, тоді як звичайні матеріальні об'єкти легко можуть перестати існувати. В цьому полягає основа платонівської теорії ідей, за якої реальність складається з ідей, що існують в Бозі, а матеріальні об'єкти є приходятьшими та ілюзорними. Отже, Платон є ідеалістом, що говорить про перевагу ідей перед матеріальними об'єктами.

Він вважав, що наші душі спочатку володіють вбудованими в них ідеями. Ми приносимо їх із собою, народжуючись на світ, а коли ми бачимо об'єкти матеріального світу, то ми розуміємо, що це за об'єкти, які стосунки вони мають між собою, але робимо це, згадуючи ідеї, та використовуємо як керівництво до практичного досвіду, точніше, ми робимо це, якщо позбавлені невігластва філософії, інакше нас обманюють наші ж органи чуття.

Теорія ідей наше сприйняття зображувала оманливим, а духовне начало – єдиним шляхом до істини, матеріальні предмети – помилковими, ідеї – реальними та справжніми, тіло – порочним, а душу – чистою. Бажання й прагнення є джерелом страждань, а аскетичне життя – це дорога до блага. Ці ідеї були запозичені пізніше церквою.

Душа для Платона – це не просто матеріальна безсмертна субстанція, але й носій нашого розуму. У Платона є низка раціональних ідей, зокрема, він говорив про те, що душа поселяється в тілі на трьох рівнях, а саме рівні думки або розуму, рівні духу або волі, рівні потреби або жування. Саму душу Платон уподібнював упряжці коней, один з яких є швидким та слухняним (наш дух), а інший – диким та неприборканим (наше бажання), а керує всім наш розум. Ця концепція дивно нагадує фрейдистський погляд на структуру психіки, де виділялися его та суперего.

Платон засуджує плотські бажання, а також говорив, що не можна їх пригнічувати або почитати, їх необхідно контролювати. Благо досягається тоді, коли всі три аспекти душі перебувають у гармонії. Платон говорив, що розум розташовується в мозку, дух – у грудях, а бажання – в животі. Вони з'єднуються кістковим мозком, а емоції поширюються тілом кровоносними судинами.

Платон зображував стан амбівалентності, який є конфліктом між духом і бажанням, не контрольованим розумом. Найцікавіше, що потім цей погляд щодо пам'яті був використаний для спростування його ж теорії. Хоча він розглядав спогади за допомогою суджень як найбільш важливий вид пам'яті, проте ознак того, що ми запам'ятовуємо багато з повсякденного досвіду, немає, а для пояснення того, чому деякі з нас запам'ятовують більше й краще, він використовував порівняння з восковими табличками. Як таблички розрізняються за розміром, твердістю, частотою, так й уми людей розрізняються за місткістю, здатністю до навчання та запам'ятовування.

За уявленням Платона космос є якоюсь кулею, в центрі якої розташована Земля, яка також є кулею, навколо якої обертаються зірки й планети. Теорію пізнання Платона часто називають теорією спогаду з відсиланням на легенду про в'язня печери. Цю легенду він розповідає у своєму дуже великому діалозі «Держава». У ньому йдеться про в'язнів печери, які прикуті до стовпів таким чином, що повернути голову назад або навіть в бік вони не можуть. Вони дивляться тільки вперед, а попереду дно печери й більше нічого. Позаду них проходять люди, пробігають тварини, люди проносять якісь речі тощо, але в'язні можуть бачити виключно тіні замість реальних речей.

Якщо хтось із них звільниться й вийде на світ божий, то він побачить, що реальність дійсно існує, а те, що він бачив до того, було лише тінями реальних речей. Після цього він повернеться до своїх товаришів і розповість про це. Швидше за все, вони йому не повірять. Платон говорить, що так і ми не віримо в те, що видимий нами світ насправді не справжній і не дійсний. Дійсним же світом є світ ідей.

У будь-якої речі та будь-якого предмета є ідея, що породила цю річ, і вона існує тільки тому, що існує її ідея. Цей світ строго структурований, його можна представити у вигляді піраміди. На вершині піраміди перебуває найвища ідея блага. Цією вищою ідеєю ідей, ідеєю блага й добра є Бог.

Душі до того, як одягли на себе матеріальну оболонку, в ідеальному вигляді перебували та існували у світі ідей. Там вони могли піднятися. Одна підіймалась високо до вершини піраміди, де спілкувалася з ідеєю блага, а інша могла літати десь біля підніжжя піраміди й спілкуватися з ідеєю бруду. У кожної людини є душа, яка була в цьому ідеальному світі ідей. Це є основою пізнання, оскільки наше практичне знання про речі в цьому світі невелике. До суті речей можна дістатися через спілкування з цими речами. Речі нашого світу – це не більше ніж бліді тіні світу ідей, нам не дістатися до ідей цих речей, але ми можемо дістатися до їх сутностей через спогади. Душа кожної людини повинна якимось чином напружитися й пригадати, що вона знала до її з'єднання з тілним тілом, коли вона була часткою ідеального світу ідей.

Душа з точки зору Платона завжди має три здібності, а саме ідеально-розумову, доцільно-вольову, інстинктивно-афективну. Відповідно до цих трьох здібностей душі Платон виділяє такі три класи:

- правителі, якими в ідеалі повинні бути філософи;
- стражники або воїни;
- працівники.

Найкраще картину ідеальної держави Платон малює у своєму діалозі «Держава». Держава Платона – це така держава, де кожна людина займає ту посаду, на яку вона справедливо може розраховувати відповідно до своїх талантів.

Згідно з Платоном, найкраще правління – це таке, де царюють або філософи, або філософські царі, іншими словами, коли влада перебуває в руках мудрих та освічених людей, які гідні цієї посади в моральному, освітньому та інтелектуальному аспектах. Тільки на таких людей можна розраховувати, тільки такі люди успішно управлятимуть державою, а управління державою для Платона – це досить складне мистецтво.

Щодо воїнів, то Платон не дискредитує їх за статевою ознакою, тобто жінки також можуть бути воїнами. Воїни в матеріальному плані практично нічого не отримують. Вони, на думку Платона, повинні жити в спеціальних поселеннях, де вони зможуть займатися гімнастикою та вдосконалюватися у військовому мистецтві. Все, що вони мають, – це житло, зброя, одяг. Воїни не повинні мати дітей, хоча вони можуть вступати в статеві зв'язки й навіть народжувати дітей, однак їхні діти передаються на виховання державі, отже, не знають своїх батьків. Ніщо не повинно турбувати воїнів, вони нічим не повинні дорожити. Тоді їм не потрібно хвилюватися за своє життя, оскільки люди турбуються за своє життя, коли переживають, що стане з їх сім'єю або багатством після їх смерті, а воїни повинні бути вільними від усього цього.

Багатство можуть мати з усіх класів тільки працівники. Причому різниця в кількості грошей знову ж таки залежить від здібностей, тобто людина повинна організувати якусь справу (наприклад, відкрити майстерню й найняти десяток інших працівників, які під її керівництвом робитимуть певну роботу, тоді ця людина, звичайно, буде багатше за інших, однак не безмірно).

Отже, тільки у робочих може бути те, що ми називаємо багатством, а у решти немає практично нічого. При цьому посади жодним чином не успадковуються. Наприклад, якщо син правителя здатний до військової справи, то він буде воїном; якщо син працівника проявив себе в освіті та виявився інтелектуально розвиненим, то цілком можливо, що він стане правителем. Там, де все залежить від талантів та здібностей, панує справедливість, не буде ніяких соціальних напружень, оскільки кожен розуміє, що він посів те місце, на яке заслуговує.

Є люди, які кажуть, що Платон пропагував ідеали, близькі до комунізму. Десь вони перегукуються з ідеями виховання дітей, а якоюсь мірою – з ідеєю спільності дружин Енгельса. Він у своїй роботі «Походження сімей та приватної власності, держави» прямо пов'язав наявність інституту сім'ї з власністю. Отже, дружина й чоловік стають власністю один одного.

Платон намагався здійснити свої ідеї на практиці. Все почалося з тирана Сіракуса, причому поняття «тиран» тут застосовується не в сучасному розумінні, а як титул правителя. Цей правитель, багато чувши про Платона як про великого філософа та про його ідеальний державний устрій, покликав його до себе, щоб він зміг реалізувати хоча б частину своїх ідей. Зрештою, все закінчилося повним крахом, причому Платон тричі наступав на одні й ті ж самі граблі. Спочатку він ходив до Діонісія-батька, потім до Діонісія-молодшого з однією й тією ж метою, що полягала в реалізації його ідеї ідеальної держави. Він постійно потрапляв в обстановку інтриг навколо нього, а самі володарі рано чи пізно переконувалися в тому, що все це зовсім не йде їм на користь. Звичайно, їм хотілося мати поруч із собою відомого та геніального мислителя, але одна справа – загравати з філософом, а зовсім інша – прислухатися до нього. З одного боку, правителям хотілося мати при собі Платона й виставляти себе за рахунок нього освіченими, але з іншого боку, їм зовсім не хотілося реалізувати його ідеї.

Платон виділяє чотири форми правління й піддає кожну з них критиці, причому кожна наступна форма гірше за попередню.

1) Тіпократія – влада авторитетних людей, які славляться своїми високими моральними якостями.

2) Олігархія – влада багатих.

3) Демократія – влада народу, яка, згідно з описом Платона, дуже схожа на анархію. Причому він пише, що та хвороба, яка властива олігархії, губить демократію. Цим недугом є свавілля, в результаті якого демократія перетворюється на тиранію, а з найвищої свободи виходить найжорстокіше рабство.

4) Тиранія – неподільна влада однієї людини.

Отже, найкращою формою правління він вважає аристократію. Це те, про що ми писали вище, а саме правління царів-філософів. В цьому разі йдеться не про аристократів роду, а про аристократів духу.

Висновки. Платон – це один з великих мислителів античності. Його творчість збагатила духовну культуру всього людства. Оскільки основу вчення Платона становив філософський ідеалізм, то цілком природно, що найбільше враження Платон завжди справляв на мислителів, схильних до ідеалізму. У вченні Платона вони бачили зразок для власних ідеалістичних побудов та гіпотез.

Між ідеалізмом філософії Платона та релігією існує тісний зв'язок, але він має особливість, яка робить погляди чисто античними, старогрецькими. Релігійні джерела платонівської філософії невіддільні від міфології, а сама міфологія має печатку платонівської діалектики.

Інший бік змісту філософії Платона, що стала джерелом тривалого філософського впливу, полягав у його діалектиці. Ідеалістична діалектика Платона – це попередниця ідеалістичної діалектики Гегеля, її філософський прообраз. Не будь діалектики Платона, не було б тієї форми, в якій на початку XIX ст. в Німеччині з'явилася діалектика Гегеля. Платон був першовідкривачем у сфері філософського висвітлення великого комплексу політико-правових питань, а розроблення багатьох з них відзначено печаткою його творчого генія. Платон – це один з тих правдошукачів та героїв думки, які стають вічними супутниками людства й сучасниками все нових і нових епох та поколінь людей у їх безперервних пошуках істини й справедливості, невпинному прагненні до більш розумного та досконалого життя.

Список використаної літератури

1. Бородай Т.Ю. Рождение философского понятия. Бог и материя в диалогах Платона. Москва : Изд. Савин С.А., 2008. 284 с.
2. Сократ, Платон, Аристотель, Сенека. Москва : Республика, 2011. 268 с.
3. Лосев А.Ф., Тахо-Годи А.А. Платон. Жизнеописание. Москва : Детская литература, 2014. 224 с.
4. Могилевский Б.М. Платон и сицилийские тираны. Мудрец и власть. Москва : КомКнига, 2013. 160 с.
5. Новгородцев П.И. Сократ и Платон; Янус. Москва : Арт-Бизнес-Центр, 2012. 101 с.
6. Лосев А.Ф. Бытие, имя, космос. Москва : Мысль, 1993.
7. Платон. Собрание сочинений : в 4 т. Москва : Мысль, 1990. Т. 1.
8. Платон. Собрание сочинений. Т. 3. Ч. 1. Москва : Государство, 1971.
9. Хайдеггер М. Время и бытие. Санкт-Петербург : Наука, 2007. 622 с.
10. Шубин В.В. Пути европейской цивилизации: от космоса к картине мира // Т.ру. 2007.
11. Алкиной. Учебник платоновской философии. Москва : Водолей, 1995.

12. Апулей. Платон и его учение. Учебник платоновской философии. Москва : Водолей, 1995.
13. Мусулин А.В. Учение Платона о душе. *Новый акрополь*. 2002. № 5.
14. Платон Федон. Пир. Федр. Санкт-Петербург : Азбука, 1997.
15. Бергман Р. История западной философии и ее связи с политическими и социальными условиями от античности до наших дней : в 3 кн. 3-е изд., стереотип. Москва : Академический Проект, 2000. 762 с.
16. История политических и правовых учений : учебник / под ред. В.С. Нерсесянца. Москва : ИНФРА-М, 2003.
17. Платон. Государство. Законы. Политик/предисл. Е.И. Темнова. Москва : Мысль, 1998. 798 с.
18. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд.

PHILOSOPHY AND THE DIALECTICS OF PLATOON

Ilia Bepalov

V.N. Karazin Kharkiv National University,

Philosophy Faculty,

Department of Theory of Culture and Philosophy of Science

Freedom Square, 4, 61022, Kharkiv, Ukraine

Plato advanced his vision of the ideal state. In contrast to the Socrates realist, the Greek thinker Plato (427–347 BC) developed in his philosophy such a political superstructure, such an “ideological casemate” (in the form of a utopian concept of state government), the emergence of which marked the initial movement of political theory in to put it mildly, far from both human freedom and the realities of state power embodied. This, of course, does not mean that Plato’s creative ideological and political heritage should be assessed unequivocally, and that is only purely negative. Not at all. It contains many important ideas in the field of epistemology (theory of cognition), art, culture and more. Even in the theory of politics, he left a generous use of analytical material for posterity, the comprehension of which has been instructive for centuries and millennia. Especially in the field of state and law, politics.

Plato made a huge impact on the development of philosophical thought. His theories are fundamental to philosophical science. His ideas are traced not only in philosophy but also in world culture. The important discoveries of Plato that marked the dualism of the human being. He saw the nature of man in the duality of body and soul, the ideal and material principles. The importance of Plato’s philosophical discoveries is borne out by his fruitful interpretations throughout the subsequent history of culture. In this case, the image of Plato and his teaching changes depending on the nature of interest in him. His followers emphasized the religious-mystical component of his teaching and regarded him as a “divine teacher”; medieval thinkers – called the forerunner of the Christian worldview; revival thinkers – a philosopher of perfect love and a political utopian; classical German philosophers – a rational idealist; thinkers of the XIX – XX centuries – the forerunner of some methods of modern philosophy; political economist of the XIX century.

The paper deals with the dialectical method of Plato. Dialectics is often understood as a pure logical procedure. However the two forms of the dialectical discourse (mentioned in the “Phaedrus”) must be interpreted politically: the first one is a movement of freedom; the second one is a movement of justice. The article, in the context of the non-classical theory of knowledge, the methodology of constructive realism, reification and hypostasis, analyzes the multifaceted, excessive, theory of Plato’s ideas that is not reducible to objective idealism. It is shown that, considering the idea not only as a non-material prototype, but also as a reflection of the meaning, integrity and commonality of things. Plato and art are interpreted as the product of constructive realism, artistic creation, inspiration, the mental-sensual unity of imitation and contemplation, learning and knowledge, the image and prototype of things.

Key words: dialectic method, dialectics, politics, Plato, political philosophy.